

DEMİR

RF'İN AVRUPA GÜVENLİĞİNE YÖNELİK YENİ ÖNERİLERİNİN AĞİT VE AKKA BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

SERTİF DEMİR¹

ÖZET

Rusya Federasyonu (RF), ülke içi istikrar ve ekonomik iyileşme sağladıktan sonra, Soğuk Savaş dönemindeki gibi ayrıcalıklı statüye kavuşmayı sağlayan güvenlik mimarisi özlemlerini dile getirmeye başlamıştır. Moskova bu öneriler ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatını (AĞİT) ve Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması (AKKA)'nı yeniden biçimlendirmek, NATO'yu önemsizleştirmek ve ABD'yi Avrupa'dan uzaklaştırmak istemektedir. Moskova'nın önerilerinin temelinde Batı ile eşdeğer statünün kazanılması yatmaktadır. Bu makalede, RF'nin yeni önerilerinin AĞİT ve AKKA bakımından incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Eşit güvenlik, silahsızlanma, şeffaflık, denetim, Avrupa güvenliği.

THE ASSESMENT OF RUSSIAN FEDERATIONS' NEW EUROPEAN SECURITY PROPOSALS IN CONTEX OF OSCE AND CFE

ABSTRACT

Since returning to a period of internal stabilization and economic stability, The Russian Federation (RF) seeks to articulate a proposal for a new European security architecture. The RF hopes that this proposal provides the potential for privilege not enjoyed since the collapse of the former Union of Soviet Socialist Republics (USSR). Moscow wishes to reshape the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) and Conventional Forces in Europe (CFE) by de-emphasizing NATO, and reducing the influence of the United States in Europe. Ultimately, gaining equal status with the West is basis of the RF offers. This article will explore the RF offer for a new European security structures in the scope of OSCE and CFE.

Key Words: Equal security, disarmament, transparency, inspection, European security.

1. GİRİŞ

Soğuk Savaş döneminde NATO ve Varşova Paktı arasında karşılıklı yıpratmaya dayalı gerilim politikalarının 1970'lerde değiştirilmesi gereksinimi ortaya çıkmıştır. Çünkü sürekli gerilim politikaları silahlanma maliyetini artırmıştır. Bu politikalar ile karşıt bloku yıkmanın mümkün olmadığı da görülmüştür. Nükleer silahlara dayalı kurdukları tehlikeli dengenin kendilerine büyük zarar vereceğinin ortaya çıkması sonucunda iki

¹ Kur. Alb., ISAF Kh., serbernaf@hotmail.com

DEMİR

blok da ilişkilerinde yumuşatma kararı almıştır (Çakmak, 2003: 129). Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin yumuşama politikasına başlamasının sebeplerinin kurdukları "sosyalist" düzenin ekonomik ve silahlı güç bakımından Batı Bloku ile boy ölçüşecek düzeye gelmesi ve sosyalizmin büyümesi ve yayılmasının artık askerî yöntemlerle sağlanmasının dünyada hoş karşılanmamasından dolayı daha barışçıl politikalar izleme gereksinimi ile; 1960'lardan itibaren Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile ilişkilerinin bozulması sonucu ABD ve Batı ile iş birliğini geliştirmesi ihtiyacı olduğu söylenebilir. ABD'nin nedenlerinin ise ekonomik, teknolojik ve özellikle nükleer silahlardaki üstünlüğün Doğu Bloku tarafından dengelenmesi neticesinde gerginlik politikasının uygulanmasının zorlaşması; Batı Bloku içerisinde Sosyalist Bloka sempati duyan gruplar ve Bağlantısızlar Grubunun Batı aleyhine olan tutumunun yumuşatılması ile; Amerika'nın özel çıkarları gereği ilişkileri düzeltme ihtiyacı olarak ifade edilebilir (Çakmak, 2003:129-131). Bu düşünceler doğrultusunda 1960'larda başlayan ve 1970'lerde gelişen "Yumuşama-Detant" politikası izlenmiştir. Söz konusu politika, üzerinde uzlaşması kolay ve evrensel değerleri içeren insani, ekonomik ve hukuk alanlarında yoğunlaşmıştır. Her iki blokun bu ilişkileri geliştirme niyetlerinin arkasında bazı özel düşünceleri de vardı. Bunlar genelde yumuşama sürecinden istifade ederek birbirlerini daha da zayıflatmak amacını öngören düşüncelerdi. Batı Bloku açısından yumuşama süreci ile Doğu Blokunun en hassas tarafları olan siyasal, insan hakları, hukuk, sosyal ve ekonomik konuların istismar edilmesi olarak betimlenebilir. SSCB açısından ise Doğu Avrupa'daki Romanya, Bulgaristan, Doğu Almanya gibi devletlerin SSCB'ye bağımlı statülerini Batı'ya onaylatarak meşrulaştırmak, Batı teknolojisine ulaşmak ve tıkanan ekonomisine soluk aldirmek (Fendoğlu, Md 2), ayrıca, kapitalist düzenin barışçıl ve içsel politikalar ile yıkılmasını sağlamak (Çakmak, 2003: 131) şeklinde sıralanabilir.

Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT); uluslararası politika sahnesine, Soğuk Savaş döneminde ilk olarak Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı (AGİK) adı altında, askerî bloklar arasındaki anlaşmazlıkları diyalog yoluyla en aza indirmeyi amaçlayan, bir müzakere forumu ve konferanslar diplomasisi olarak ortaya çıkmıştır. 3 Temmuz 1973 tarihinde, Helsinki'de açılan ve 18 Eylül 1973'ten 21 Temmuz 1975'e kadar Cenevre'de çalışmalarını sürdüren AGİK, Helsinki'de 1 Ağustos 1975 günü sonuçlandırılmıştır. 1 Ocak 1995 yılında bir teşkilata dönüşerek AGİT adını alan örgüt, aslında SSCB'nin etkinliği sonucunda doğmuştur. Söz konusu konferansın esas başarısı, Soğuk Savaş bitiren Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA)'nın imzalanmasını sağlayarak, Avrupa'yı

DEMİR

konvansiyonel tehdit ortamından uzaklaştırması olmuştur. Kendine özgü kurumsal yapısı olan söz konusu teşkilat, Avrupa güvenliği için, Batı ile eski Doğu Bloku ülkelerini bir araya getiren yegâne güvenlik kuruluşudur.

Günümüzde AKKA'nın gözlemcisi durumunda olan bahse konu teşkilat, Rusya Federasyonu (RF) tarafından Avrupa güvenliğinde birincil konuma çıkartılmak istenmektedir. SSCB'nin son zamanlarında silahsızlanma ve diğer güvenlik alanlarında yitirilen üstünlük, RF tarafından AGİT bağlamında yeniden elde edilmeye çalışılmaktadır. RF'nin, 2007 yılında AKKA yükümlülüklerini askıya alması ve Başkan Medvedev'in yeni Avrupa güvenliği konularındaki önerileri bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Bu makalede, RF-AGİT ilişkilerinin tarihsel analizi ile RF'nin Avrupa güvenlik mimarisine ilişkin yeni önerilerinin AGİT ve AKKA bağlamında irdelenmesi hedeflenmiştir.

2. RF-AGİT İLİŞKİLERİ

Rusya, Soğuk Savaş döneminde Batı ile diyalog ve iş birliği bağlantısını AGİK vasıtası ile tesis ettiği için bu teşkilata özel önem veriyordu. Soğuk Savaş takiben RF'nin bu teşkilata olan özel ilgisi devam etmiştir. Bu arada AGİK'in Soğuk Savaş sonrası dönemde rolünün değişmesi gerektiği yönünde de düşünceler de ortaya çıkmıştır. Bu nedenle SSCB'nin dağılmasından sonra da AGİK'e "Sovyet meşruiyeti" ve "uluslararası sosyalist sistemin" mirasından kurtulmasını sağlamaya yönelik bir rol verilmek istenmiştir (Ghebalı, 2005:375). RF de Batı ile bütünleşme sürecini AGİK vasıtası ile devam ettirmek istiyordu. Çünkü çekim merkezi durumunda olan AB ve NATO'ya karşı AGİK, RF'nin yasal yer ve rolünün devam ettiği tek Avrupa güvenlik örgütü idi.

Yeltsin yönetimi, NATO'nun 1999 yılındaki Kosova müdahalesine kadar AGİT içerisinde yapıcı ve ılımlı bir politika benimsemişti. Yeltsin, Rusya'nın çıkarlarını doğrudan ilgilendiren çoğu durumda bile bu ılımlı politikasından vazgeçmemişti. RF 1994 yılında "AGİT Yardım Grubunun", Birinci Çeçenistan Savaşı'nın durdurulması, politik istişarenin yapılması, insani yardım faaliyetlerinin düzenlenmesi, insan haklarının güçlendirilmesi ve demokratik sistemin kurulması amacı ile görev yapmasını kabul etmişti (Mandate of the Assistance Group, 1995). Benzer şekilde 1992 yılında Baltık ülkelerinden yabancı kuvvetlerin çekilmesini, 1996 yılında AGİT vasıtası ile Çeçenistan Savaşı'nın durdurulmasını, 1997'de eski Yugoslavya'nın AGİT'ten atılmasını ve Beyaz Rusya (Belarus)'da insani

DEMİR

boyutlu “AGİT Danışma ve Yönlendirme Grubunun” oluşturulmasını da (Mandate of the Assistance Group, 1997) kabul etmişti. Ancak RF’nin çıkarlarını doğrudan ilgilendiren Transdinyester, Güney Osetya ve Yukarı Karabağ gibi dondurulmuş sorunlarda, Sovyet tarzı tutumunu sürdürmüştür. Çeçenistan direnişinin kanlı şekilde bastırılışı ve Güney Osetya ile Abhazyanın bağımsızlıklarının ilanı buna örnektir.

NATO’nun doğruya doğru genişlemesinden sonra Moskova, AGİT tabanlı bir Avrupa güvenlik sistemini, NATO’nun artan etkinliğini sınırlamanın bir çaresi olarak görmüştür. Bu yüzden AGİT’in kurumsal olarak kuvvetlendirilmesine yönelik üç aşamalı bir yapılandırma planına destek vermiştir (Ghebali, 2005:377-378). Bu plan kapsamında, AGİT yürütme komitesinin sürekli ve rotasyonel değişimden oluşan bir sisteme dönüştürülmesi, barış gücü görevleri için bütçe tahsis edilmesi ve Avrupa’daki diğer güvenlik örgütleri ile iş birliğinin tesisi gerçekleştirilmiştir. Ancak, NATO ve Avrupa Birliği (AB)nin genişlemesi ve birer cazibe ve çekim merkezi olmalarını takiben, Rusya da önerilerini daha da güçlendirme yoluna gitmiş, üyelerine güvenlik garantileri veren ve yasal olarak bağlayıcı olan bir şartın imzalanmasını talep etmiştir. Böylece, AGİT’in Avrasya güvenlik mimarisinde en üst düzenleyici kurum olması istenmiştir. Beyaz Rusya hariç diğer üyelerin desteklemediği Moskova’nın bu önerileri 1995-97 döneminde AGİT içerisinde tartışılmasına karşın, olumlu bir sonuç elde edilememiştir.

RF ile Batı arasındaki yumuşama dönemi, NATO’nun Mart 1999’daki Kosova harekâtı ile birlikte değişim sürecine girmiştir. Özellikle, AGİT’in NATO’nun Kosova müdahalesini eleştirmemesi ve Norveçli dönem başkanı tarafından AGİT Kosova Doğrulama Misyonunun (OSCE Kosovo Verification Mission) görevine, üye ülkelerin onayı alınmadan son verilmesi, RF’nin AGİT’e ve Batıya olan ılımlı ve yumuşama sürecini sona erdirmiştir. Hatta Putin’in yönetime gelmesinden sonra RF, Batı ile olan ilişkilerini Soğuk Savaş dönemi kadar olmasa bile kısmi gerginlik politika düzleminde yürütmeye başlamış, bilhassa tehdit algısına bağlı olarak bu politikasını sertleştirmiştir.

RF, 1999 AGİT İstanbul Zirvesini yeni bir güvenlik anlaşmasının yapılmasının zemini olarak görmüş ve önerilerini bu zirvede de dile getirmiştir. AGİT İstanbul Zirvesinde, Moskova’nın Avrupa güvenliğine yönelik yasal olarak bağlayıcı bir şart kabul edilmemesine karşın, kanat bölgelerinde tavan sınırlamalarını Rusya lehine genişleten uyarlanmış AKKA kabul edilmiştir. Böylece, Kafkaslar bölgesinde RF’nin daha fazla kuvvet konuşlandırmasına imkân sağlanmıştır. Zirvede, Çeçenistan’da tüm

DEMİR

acımasız askerî tedbirleri uygulayarak insan haklarını ihlal eden Rusya'yı destekleyen bir bildiriye (RF'nin toprak bütünlüğünün korunması ve Çeçenistan'daki terörün lanetlenmesi) imza atılmıştır. Ayrıca uyarlanmış AKKA ile NATO, Baltık kanadında kendi etkisinin azaltılmasına ve Baltık Cumhuriyetlerinde silah ve malzeme sayısının sınırlandırılmasına da onay vermiştir (Gheballi, 2005:378). Sonuçta RF'nin AGİT'i güçlendirici önerilerinin reddedilmesini dengelemek için Batı ve NATO, Moskova'nın diğer alanlardaki önerilerini kabul etmiş ve insan hakları ihlallerini görmemezlikten gelmiştir. NATO, RF'yi üzmemek ve Batıdan uzaklaşmasını önlemek amacı ile insan hakları ve AGİT'in görev sahasının daraltılması konusunda ödün vermiştir. Bu ödünlere ve 1999 İstanbul Şartında kabul edilen uyarlanmış AKKA'ya göre, RF, 2001 yılına kadar Moldova (Transdinyester) ve Gürcistan (Gudauta-Abhazia ve Vaziani)daki kuvvetlerini çekeceğini kabul etmesine rağmen, 2008 yılına kadar bu kuvvetlerini çekmediği gibi Ağustos 2008'de Gürcistan'da yaşanan çatışmadan sonra iki ayrılıkçı cumhuriyete bağımsızlık ilan ettirerek, Uyarlanmış AKKA'yı fiilen işlevsiz hâle getirmiştir.

Batı'nın, AGİT yerine, kendi kontrolündeki güvenlik kuruluşlarını genişleterek Avrupa güvenlik sistemini kuvvetlendirmesi, Putin rejimi ile birlikte Batı'ya yönelik Moskova görüşlerinin negatifleşmesine yol açmıştır. Çünkü RF, AGİT vasıtası ile Avrupa güvenliğinde eşit bir devlet olarak arzularını gerçekleştirme şansını yitirmekte olduğunu görmeye başlamıştır. AGİT ve Batıya yönelik eleştirilerinin şiddetini arttırmıştır. RF'nin AGİT'e olan eleştirel yaklaşımı dört ana konu üzerinde yoğunlaşmıştır.

Açıkça tanımlanmış kurumsal oyun kurallarının eksikliği:

Rusya, AGİT faaliyetlerinin pragmatik bazda ve gerçek siyasi kontrol olmadan yapıldığını, bunun da personel ve idari yönden zayıf olan merkezi sekreterlikten kaynaklandığını, çünkü güçsüz sekreterliğin otonom görev yapmaya alışmış olan Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu (ODIHR) üzerinde etkisinin olmadığını, bunun da Batı'nın "esneklik ve pragmatizm" kisvesi altında AGİT'i istediği şekilde yönlendirmesine ortam yarattığını ileri sürmüştür (Gheballi, 2004:379). AGİT içerisinde merkez bürokrasinin yönlendirici gücünün eksikliği doğru bir teşhis olmakla beraber, bu esnek yapının Batı tarafından RF aleyhine kullanıldığı görüşünün doğru bir tespit olmadığı düşünülmektedir.

Çifte Standart Yaklaşım:

RF, AGİT alan görevlerinin Doğu Bloku üyelerinde işlevleştirdiğini; AGİT'in bir organizasyon olarak bir grup devletin (Batı) diğerleri üzerinde tek taraflı yükümlülükler getiren ve ders veren yaklaşımının, devletlerin

DEMİR

egemen eşitliği ilkesinin açıkça ihlal ettiğini; ODIHR'ın devletlerin "ulusal kültürel özelliklerini" görmezden gelerek izlenen seçimler için "Doğu" ve "Batı Viyana" için farklı standartlar uygulayarak politize olduğunu; coğrafik dağılım dikkate alınmadan kadroların tahsis edildiğini, adaletsiz yüksek bütçe katkı oranları açısından birinci uluslararası kuruluş olduğunu, tüm bu faktörler dikkate alındığında AGİT'in Batı yönlü çifte standart yaklaşımların esiri olduğunu ileri sürmüştür (Ghebalı, 379) .

Üçlü Güvenlik Siteminin Dengesiz Gelişimi:

RF'nin diğer bir şikâyeti ise, AGİT bünyesinde yürütülen faaliyetlerden insani boyutun, politik-askerî boyut ile Ekonomik ve Çevresel Boyut (EÇB) aleyhine genişlemesine ilişkin olmuştur (Ghebalı, 379-380). Bu şikâyete göre politik-askerî boyutun önemli bileşenleri olan çatışma yönetimi ve Güven ve Güven Artırıcı Önlemler (GGAÖ)in doğal sınırlamaları AGİT'in esnekliğini daraltmaktadır. Diğer önemli bir öge de AKKA rejiminin doğrudan AGİT taahhütleri içerisine dâhil edilmemesi ve AGİT'in, sadece anlaşma gereklerinin izlenmesi ile yetinmesi, örgütün askerî niteliğini zayıflatmaktadır. EÇB genellikle diğer uluslararası kuruluşlar tarafından da yürütüldüğü için, AGİT'in de bu alanda yapabilecekleri sınırlı olmaktadır. AGİT bağlamında etkinlikle yürütülebilecek alan olarak insani boyut kalmaktadır. Bunun genişletilmesi de eski Doğu Bloku üyeleri ile RF'nin, siyasi açıdan eleştirilmesine ortam yaratmaktadır.

Avrupa Güvenlik Mimarisinde AGİT'in Marjinalleşmesi:

Rusya; AGİT'in rolünün, NATO ve AB'nin bir "hizmetçi kadını" rolüne dönüştüğünü ve marjinalleştiğini ileri sürerek, AGİT'in en üstte olduğu yeni ve uluslararası bağlayıcılığı olan bir Avrupa güvenlik mimarisini talep etmektedir (Ghebalı, 380).

RF'nin bu eleştirilerine karşı üye ülkelerin büyük çoğunluğu, kuruluşun esnek çalışma yapısı ve insani boyutun doğal gelişiminin engellenmeksizin, AGİT'in çalışma yöntemleri ile mali ve idari konularda şeffaflığının iyileştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Özellikle Yıllık Güvenlik Gözden Geçirme Toplantılarının icrası bu tartışmalar neticesinde gerçekleştirilmiştir. Yine, terörle mücadele konusu AGİT'in izlemesi gereken güvenlik olgusu olarak ortaya konmuştur. RF'nin eleştirileri doğrultusunda yapılan bu değişiklikler, Moskova'nın bazı beklentilerini (barışı koruma, uzun vadeli görevler ve seçim sistemi gibi), karşılamaktan uzak kalmıştır.

Moskova'nın tepkisi ise, insan hakları kaydını sürekli olarak öne çıkardığını ileri sürdüğü AGİT'i, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)

DEMİR

vasıtası ile eleştirmek olmuştur. Bu amaçla 2004 yılında AGİT'i eleştiren bir BDT mektubu yazılmıştır (Gürcistan, Azerbaycan ve Türkmenistan hariç) (Ghebali, 380). Mektupta, AGİT'in 'değişen dünyanın taleplerine kendini adapte edemediği ve Avrupa-Atlantik bölgesinde güvenlik ve işbirliği sorunlarına etkili bir çözüm sağlama konusunda başarısız kaldığı, yaşamsal çıkar ve ihtiyaçlarına yanıt veremediği' ileri sürülmüştür. AGİT'e politik ilginin, önemsizleştirilen diğer iki boyutun (politik askeri ve ekonomik ve çevre) etkinleştirilmesi ve 1975 Helsinki Nihai Senedi işbirliği modeline çağrışım yapabilen bir ruhun diriltilmesi ile olabileceği ifade edilmiştir. Bu bağlamda iç işlerine karışmama, devletlerin eşit egemenliği, iş temaslarının kolaylaştırılması, enerji ve ulaştırma alanlarında ortak projelerin yürütülmesi, bilim alanında bilgi değişimi ve kültürel değerlerin bölüşümünün sağlanması önerilmiştir. Bu gelişme ile AGİT, sadece Rusya ile değil BDT ülkeleri ile de karşı karşıya kalmıştır. Katılımcı devletler, güvenlik konferansı düzenleyerek Moskova destekli bu önerilerin ne derecede karşılanabileceğini görüşmüşlerdir. Ancak Çeçenistan'daki insan hakları ihlalleri, Gürcistan ve Moldova'daki ayrılıkçı grupları desteklemesi, dondurulmuş krizleri kendi menfaatine göre çözme amacı ve bölgeyi istikrarsızlaştırma yolundaki girişimleri yüzünden, Moskova'nın istekleri karşılık bulmamıştır. Moskova'nın AGİT vasıtası ile kendisine (Zellner, 2005:390) 'politika yapıcı' değil, 'politika uygulayıcısı' rolü verilmesi talebi gerçekleşmemiştir.

Bunun üzerine RF, 1999 yılından beri AGİT zirvelerinin yapılmasını engellemeye başlamıştır. Çünkü her toplantı, RF'nin Kafkaslar ve Doğu Avrupa'daki AGİT kuralları ile uyumlu olmayan uygulamaları ile uyarlanmış AKKA'daki yükümlülüklerini yerine getirmemesi eleştirilerine vesile olmaktadır. Yaklaşık on yıldan beri bu nedenle AGİT zirve toplantıları yapılamamaktadır.

3. RF'İN YENİ AVRUPA GÜVENLİĞİNE İLİŞKİN ÖNERİLERİNİN AGİT KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ:

Putin ve Medvedev döneminde Avrupa Güvenliğine ilişkin çeşitli önerilerin uluslararası konferanslarda ifade edilmeye başlandığı gözlemlenmektedir. Şubat 2007 Münih Güvenlik Konferansı'nda Putin'in AKKA rejimine ilişkin, Mayıs 2008 Berlin ve Ekim 2008 Evian (Fransa) Güvenlik Konferansı'nda Medvedev'in yeni Avrupa güvenliğine ilişkin görüşleri kamuoyuna açıklanmıştır. Medvedev tarafından; bu konferanslarda Gürcistan krizinin mevcut güvenlik teşkilatının etkin olmadığını gösterdiği; bu nedenle yeni bir Avrupa güvenlik teşkilatına

DEMİR

gereksinim duyulduğu; yeni sistemin temel esaslarının kimseyi izole etmeden ve bölgesel farklılık gözetmeden farklı güvenlik seviyelerine sahip bütün devletlerin eşit olması; Avrupa-Atlantik bölgesini bir bütün olarak temel alması; yasal bağlayıcılığa sahip olması; BM Şartında ifade edilen devletlerin politik bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve egemenliğine saygı gösterilmesi ifade edilmiştir. Ayrıca, yeni önerilerin içeriğinde uluslararası ilişkilerde kuvvet veya tehdit kullanımının kabul edilemeyeceği durumların açıkça belirlenmesi; eşit güvenlik ilkesini temel alması (bir devlet veya blokun güvenliğinin sağlanması karşılığında diğer devlet(ler)in güvenliğinin feda edilmemesi); Avrupa'da barış ve istikrarın tesisinde hiçbir devlet, uluslararası kuruluşla özel ayrıcalıklar verilmemesi ile askerî yapı üzerinde temel silah kontrol parametreleri ve mantıklı sınırlamalar getirilmesi yer almıştır².

Rus Devlet Başkanının bu önerileri Dışişleri Bakanı Lavrov tarafından da çeşitli uluslararası platformlarda günün siyasi askerî ortamına göre değiştirilerek yinelenmektedir. Örneğin, 23-24 Haziran AGİT 2009 Yıllık Güvenlik Gözden Geçirme Konferansının açış konuşmasında Rus Dışişleri Bakanı Lavrov³, yasal bağlayıcılığı olan yeni bir anlaşmanın gerekliliği ile bu konuda bir toplantı yapılmasını talep etmiştir. Söz konusu anlaşmanın içinde "devletler arasında temel ilişkiler, silahların kontrolü ve güven artırıcı önlemler, kriz yönetimi ile yeni tehditlerle mücadele için devletler ve uluslararası kuruluşlar arasında iş birliği" bölümlerinin bulunabileceğini ifade etmiştir.

Rusya Devlet Başkanı Medvedev'in yeni bir Avrupa güvenlik mimarisi oluşturulması çağrısı, Rus diplomasisinin son yıllarda gerçekleştirdiği en aktif girişimdir. Bu girişim Rus dış politikasının seyrinden bazı sapmalar göstermiştir. Bunlar Moskova'nın bütünü ile reaktif politikanın ötesine geçerek bir fikirler dizisi sunması, Rus liderliğinin sadece karşı politikalar yürütme yerine, diğer ülkelerin çıkarlarını dikkate alan bir yaklaşım içine girmesi ile Rusya'nın, Gürcistan krizinde vermiş olduğu sert tepkiye, Batı ülkelerinin yetersiz reaksiyonun Rusya'ya özgüvenini tekrar kazandırması şeklinde betimlenebilir (Lo, 2009: para 7).

Medvedev'in önerileri çoğunlukla Helsinki Nihai Sözleşmesi ile BM Şartında yer almaktadır. Ancak bu önerilerin dikkat çekici yanı, Rusya'nın Avrupa Atlantik güvenlik ve istikrarından sorumlu NATO ve AGİT gibi kuruluşların yerine, kendisinin eşit egemen olduğu yeni bir siyasi ve askerî

² Medvedev'in konuşması için <http://natomission.ru/en/society/article/society/artnews/21/>.

³ http://www.osce.org/documents/cio/2009/06/38332_en.pdf

DEMİR

teşkilat istemesidir. Rusya bu girişimi ile, ABD ile diğer Batılı müttefikleri arasında görüş ayrılıklarını derinleştirerek küresel ortamı kendi lehinde şekillendirmek istemiştir. NATO'nun Mayıs 2008'deki Bükreş Zirvesi'nde Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya alınmasına ilişkin yaşanan görüş ayrılığı da RF tarafında istismar edilmiştir. Söz konusu Zirve, Rusya'ya karşı izlenecek politikalar kapsamında Batı ittifakının uyum içinde olmadığını göstermiştir. Diğer yandan Rusların bu girişimi, Batı'da kabul gören "Rusya'nın olumlu bir dış politika izlemeye muktedir olmadığı" yönündeki imajı değiştirme amaçlı olmuştur. Ayrıca, Moskova Avrupa güvenlik mimarisini yeniden biçimlendirmek yolu ile eski SSCB ülkeleri üzerindeki dolaylı kontrolünü meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Yine bu önerilerle Moskova'nın bölgesel güç konumunu pekiştirecek, Rusya'nın ABD ve diğer Batılı müttefiklerinin toplamına eşit statüde büyük bir güç olduğunu resmen ve fiilen tanıyacak bir düzenleme istemektedir.

Medvedev önerilerinin arka planında Avrupa güvenliğinde Çin'e öncül rol vererek ABD'yi dengelemek; "mini Varşova Paktı" olarak görülen Ortak Güvenlik Örgütü (OGÖ)nün profilini yükseltmek; NATO'yu bölmek ve etkisizleştirmek; Monroe Doktrini⁴ benzeri bir uygulama ile arka bahçesi olarak gördüğü yakın çevresine diğer güçlerin müdahalesini engellemek; Avrupa Güvenlik Anlaşmaları AGİT ve AKKA'yı işlevsiz hale getirerek askerî gücünü artırmak yatmaktadır (Herpen, 2009:2-4).

Genel olarak bakıldığında Medvedev'in önerilerinin muğlak olduğu ve daha sonraki konuşmaları ile önerilerinin keskin kenarlarını yonttuğu ve yeni görüşler ilave ederek muğlaklığı aşmaya çalıştığı görülmüştür. RF, ABD Başkanı Obama'nın Rusya'ya 6-7 Temmuz 2009'da yaptığı ziyarette,

⁴ ABD'nin 5. Başkanı James Monroe'nun 2 Aralık 1823'de Amerikan Kongresine gönderdiği mesajda yer alan ve ilkeleri belirlenen bu strateji, Amerikan dış politikasında Monroe Doktrini olarak yer almıştır. Bu doktrin ABD'nin yalnızcılık politikası olarak yüzyıl kadar yaşamıştır. Temel prensip olarak ABD, Avrupa'nın iç işlerine müdahale etmemesini ve taraf olmamasını, buna karşılık Avrupa Devletlerinin de Amerika Kıtasında koloni sahip olmamasını içeriyordu. Monroe Doktrininin maddeleri şöyledir:

- Elde ettikleri ve sürdürdükleri özgür ve bağımsız durumları ile Amerika Kıt'aları bundan böyle Avrupa devletlerinden herhangi birinin kolonileştirme isteklerine konu olamaz.

- Kutsal İttifak Devletleri'nin siyasal sistemi Amerika'ninkinden tamamen farklıdır. Kendi sistemlerini bu yarım kürenin herhangi bir yerinde yaymak için yapacakları herhangi bir girişimi barış ve güvenliğimiz için tehlikeli görürüz.

- Avrupa ülkelerinin herhangi birinin mevcut kolonilerine ya da ona tabi olan bölgelere hiç müdahale etmedik ve etmeyeceğiz.

- Avrupa devletlerinin kendilerini ilgilendiren sorunlar yüzünden yaptıkları savaşlarda hiçbir zaman taraf tutmadık ve böyle bir davranış siyasetimize de uymaz. "

ABD bu doktrin sayesinde Avrupa'dak sorunlara taraf olmamış ve önceliğini ekonomik gelişmeye vermiştir. Bu doktrin ile Avrupa'lı devletlerin de Amerika kıtasında koloni sahip olmasını engelleyerek bu kıtadaki üstünlüğünü pekiştirmiştir. Bu süreç sonunda ABD bir dünya gücü olmuştur. (Yalnızcılık politikasına ilişkin ayrıntılı bilgi M.Gönlübol'un Uluslararası Politika, 1979,s.63-66'a bakınız)

DEMİR

5 Aralık 2009'da sona eren START-I'in devamı niteliğinde bir anlaşmanın yapılması için müşterek çalışmayı gündeme getirmiştir. Bu fırsattan istifade ile aralarındaki ilişkilerin geliştirilmesi yolunda alınan kararlar Medvedev önerilerinin siyasi ivmesini yitirmesine neden olmuştur. Bu nedenle yeni güvenlik mimarisi önerilerinin büyük ölçüde Rusya-ABD ilişkilerindeki eğilimlere bağlı olacağını söylemek mümkündür. İkili ilişkilerin bozulması durumunda yeni güvenlik anlaşması kavramı ivme kazanacaktır. Ayrıca ABD'nin Orta Avrupa'da füzesavar sistemi kurmaktan vazgeçtiğini açıklaması (Guardian gazetesi, 17 Eylül 09)⁵ da, Moskova ile daha farklı bir ilişki içerisine gireceğini göstermektedir.

Kaybettiği eski süper güç konumunu tekrar kazanmak isteyen RF; başta NATO'nun genişlemesi olmak üzere, genişleyen AB'nin "komşuluk politikasına" karşı itirazlarını yükseltirken, enerji politikaları vasıtası ile AB ülkelerini kendisine bağlamayı hedeflemektedir. Diğer yandan AGİT içinde yeniden yapılanma taleplerinde bulunarak, bu örgütün Avrupa güvenliğinde en üst (overarching) kurum olmasını sağlamak istemektedir. Böylece Avrupa güvenliğinde kendisinin birincil bir konumda olduğu bir örgülle hedeflerini gerçekleştirmek istemektedir. Moskova'nın uluslararası bir kuruluşu kendi ulusal çıkarları doğrultusunda kullanma isteği, uluslararası meşruiyet temelinden uzaktır. RF'nin geçmişteki demokrasi ve insan hakları alanındaki kötü uygulamaları da dikkate alındığında, böyle bir statünün kurulmasına izin vermek uygun değildir. RF, bu gerçekler karşısında yeni Avrupa güvenlik mimarisi önerileri ile farklı bir arayış içerisine girmiştir. Ancak, NATO, AGİT ve ABD'yi dışlayan yeni bir güvenlik teşkilatının kurulmasının, Soğuk Savaş sonrası kurulan güvenlik ortamının istikrarsızlaşmasına yol açacağı da açıktır.

RF'nin önerileri doğrultusunda AGİT'in dışsal görünümünü ve üçlü güvenlik sisteminin performansını artırmaya yönelik yeni düzenlemeler getirmesi mümkündür. Ancak söz konusu örgütün personel dağılımında coğrafik ögeyi esas almak ve uluslararası yasal görünümünü artırmak gibi temel değişimlerin Batı tarafından kabul edilmesi zor gözükmektedir.

4. AKKA'NIN, RF'NİN YENİ GÜVENLİK ÖNERİLERİ BAĞLAMINDA ANALİZİ

AKKA'nın ortaya çıkmasına neden olan gelişmeler:

⁵ <http://www.guardian.co.uk/world/2009/sep/17/missile-defence-shield-poland-obama>.

DEMİR

Soğuk Savaş döneminde iki blok arasında yaşanan silahlanma yarışı, nükleer alanda “dehşet dengesine” dönüştükten sonra, SSCB’de Gorbaçov iktidarı ile birlikte silahsızlanma sürecine dönüşmüştür. Bu silahsızlanma süreci nükleer silahları kapsamakla birlikte asıl olarak konvansiyonel silahlarda yaşanmıştır. SSCB’nin konvansiyonel silahlarda aşırı bir üstünlük sağlama çabası, ağır bedellerin sonucunda ortaya çıkmış bir konsepttir. Savunmaya dayalı konsept yüzünden II. Dünya Savaşını kendi topraklarında kabul eden SSCB, savaş süresince ağır insan kaybı ile aşırı maddi ve manevi zararlara uğramıştı. Bu durumun yinelenmemesi için, II. Dünya Savaşı sonrası harp doktrini, çok üstün kuvvetlerle düşman topraklarında savaşı esas alan konseptte dayandırılmıştı. Soğuk Savaş döneminde SSCB’nin konvansiyonel silahlardaki aşırı üstünlüğü bu konsept üzerine inşa edilmişti (Markowitz, 1990:49). NATO’nun SSCB’nin bu üstün konvansiyonel kuvvetlerine karşı denge sağlamak için bir saldırı durumunda nükleer silahlarla karşılık vermeyi esas alan “topyekûn mukabele” konseptinin, SSCB’nin de nükleer silahlara sahip olması ile yerini “esnek mukabele” konsepti almıştır. NATO tarafından 1969’larda başlayan konvansiyonel silahlardaki indirim önerileri, SSCB tarafından nükleer silahlardaki indirim önerileri ile karşılanmıştır.

Ancak, 1980’lerin sonuna doğru SSCB ekonomisindeki duraklama; askeri bütçenin diğer kalemlerin önüne geçerek ekonomik gerilemeye neden olması; Sovyet savaş teknolojisinin Batının gerisinde olması; ABD’nin Yıldız Savaşları Projesi ve Stealth savaş uçakları gibi ileri teknoloji gerektiren projelerle SSCB’yi zorlaması silahsızlanma görüşmelerinin başlamasında önemli etken olmuştur. Ayrıca SSCB’nin komünist ihtilallerle Batıyı çökertme projesinin gerçekleşmeyeceğini anlamaya başlaması ile Afganistan işgalinin Rusya’nın yenilgisi ile sonuçlanması da, Batı ile işbirliğini geliştirmesi gerekliliğini hızlandırmıştır. Gorbaçov’un Sovyet sisteminin yıkılmasını önlemeye yönelik “açıklık ve yeniden yapılanma” politikaları, milliyetçi kesim ile ordunun gücü karşısında uygulanması zor gözüktüyordu. Ancak, Afganistan savaşı sonrası orduya duyulan güvensizlik, milliyetçi kesim ile ordunun gücünün azalmasında önemli rol oynamıştır. Ortaya çıkan olumlu koşullardan istifade ile SSCB konvansiyonel silahlarda indirim önerilerini kabul etmiştir (Markowitz, 1990:50-52). Bunun yanı sıra konvansiyonel bir savaşın nükleer bir savaş kadar zayıf verdirici olduğu görüşü de böyle bir anlaşmanın zorunluluğunu ortaya koymuştur. Yirmi günlük bir konvansiyonel savaşın yaklaşık beş günlük bir nükleer savaş kadar zayıf verebileceği ileri sürülmüştür (Dunay, 2004:264-265).

DEMİR

1990 yılında imzalanan Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması tarihte görülen en kapsamlı silahsızlanma anlaşması olmuş ve Avrupa güvenliğine üç önemli katkı sağlamıştır (Falkenrath, 1995:120-122). Birincisi; beş askeri teçhizat (tank, top, zırhlı muharebe aracı, savaş uçağı, savaş helikopteri) alanında her ülke için sayısal tavanlar getirerek bir ülkenin başka devlet(ler)ye yönelik kısa sürede bir konvansiyonel saldırı imkânını azaltmıştır. İkincisi ise, anlaşmaya taraf devletlerin belirlenmiş tavan kotalarının üstündeki askeri teçhizatın çok sıkı düzenlenmiş “azaltma-reduction” kuralları çerçevesinde çoğunlukla imhasını gerektirmiştir. Böylece Anlaşma, kotaya tabi silahların başka yerde kullanılmasını veya başka ülkeye satılmasını yasaklamıştır. Anlaşmayla güvenliğe sağlanan üçüncü katkı ise, ülkelerin silahlı kuvvetleri hakkında bilgi değişimi yapılmasını zorunlu hale getirerek Avrupa’da askeri şeffaflığı artırması olmuştur. Böylece anlaşma ile sadece sınırlı teçhizat değil, silahlı kuvvetlerin komuta ve teşkilat yapısı ile birlik intikallerine ilişkin ayrıntılı bilginin değişimi de sağlanmıştır. Bu bilgi değişiminin yerinde kontrollerle denetim imkânı getirmesi Avrupa güvenliğinde önemli bir aşama olmuştur. Böylece anlaşma hükümlerinin yerine getirilip getirilmediğinin sıkı denetimi kurallara bağlanmıştır. Sonuçta bu anlaşma ile her iki blok için şeffaflık, denetim ve güvene dayalı bir silahsızlanma ortamının yaratılması hedeflenmiştir (Falkenrath, 1995:125-129).

AKKA Soğuk Savaşın bittiğini doğrulayan tarihsel belgelerden bir tanesidir. AGİK, bu süreçte Anlaşmanın yapılabilmesi için uygun koşullar sağlayarak RF-Batı arasında bir köprü görevi üstlenmiştir. Ayrıca, Anlaşma hükümlerinin takibi, bilgi değişimlerinin bildirileceği yer ve Anlaşma’ya ilişkin görüşmelerin yapılması AGİT vasıtası ile yapılmaktadır. AGİT’in Anlaşma kapsamındaki önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. AGİT tarihin en kapsamlı silahsızlanma Anlaşmasının denetleme ve anlaşmazlıkları çözümlenme merkezi haline gelmiştir.

RF içerisinde anlaşmaya yönelik tepkiler:

Rusya’da askerler ile milliyetçi elit kesim, AKKA’nın ülkelerine ağır maddi imha koşullarını dikte ettirdiği, bloklar arasında kuvvet dengesizliğine yol açtığı ve kanat sınırlamalarının Kafkaslar’da Rusya’nın güvenliğini riske attığı gerekçeleri ile şiddetle karşı çıkmışlardır. Anlaşmanın imzalandığı dönemde Sovyet askeri bürokrasisinin gücü tırpanlandığı için, anlaşmanın imzalanması engellenememiştir. Ancak, zaman içerisinde siyasi otorite ile uyumlaşan askeri bürokrasi, anlaşmaya yönelik itirazlarını dile getirmeye başlamıştır. Bu süreçte sivil otorite de askeri bürokrasi ile örtüşen yaklaşım içine girmiştir.

DEMİR

Diğer yandan, Soğuk Savaşın ardından SSCB'den ayrılarak bağımsız olan devletlerin kendi içerisinde veya birbirleri ile olan çatışmaları ile RF siyasi sınırlarında kalan özerk cumhuriyetlerin bağımsızlığını alabilmek için başlattığı silahlı mücadeleler, RF tarafından güvenliğine yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu tehdide yönelik alacağı tedbirlerin AKKA tarafından kısıtlandığı görüşü dile getirilmeye başlanmıştır. Özellikle Kafkaslar'da yaşanan krizler, RF'nin kanat rejimlerinde kendisine sınırlama getiren maddelerin kaldırılması taleplerinin seslendirilmesine neden olmuştur.

Anlaşmaya ilişkin ilk yazılı istek, Eylül 1993'te Başkan Yeltsin tarafından Anlaşmanın ana uygulayıcılarına gönderilen mektupta bildirilmiştir. Buna göre Rus istekleri şu konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar; kanat rejimlerinin Rusya için çağ aşımı ve ayırıcı nitelikte olduğu; Doğu Avrupa'dan çektiği askeri personelini yerleştirmek için bölgedeki tesislerini kullanılmasında zorunluluğunun bulunması; AKKA V. Maddesi ile getirilen kısıtlamaların Kafkaslar'daki özel çıkarlarına zarar vermesi ve güvenliği sağlamak için belirlenen kuvvetlerinin yetmemesi şeklinde ifade edilmiştir (Falkenrath, 1995:126-129). Ayrıca, AKKA'nın Soğuk Savaş koşulları altında imzalandığı; yeni politik duruma uygun olmadığı; Varşova Paktının dağılmasından sonra RF'nin tampon bölge ayrıcalığı ile çok miktarda modern silah ve teçhizatlarını yitirdiği; kanat rejiminin Rusya'nın daha gelişmiş ve ılıman iklim bölgelerindeki askeri tesislerin kullanılmasını engellediği; kısıtlamalar kaldırılmadığı takdirde yeni tesisler için çok miktarda yatırım yapması gerektiği, bununda aşırı maliyet nedeni ile uygun olmadığı yönünde itirazlarını dile getirmiştir. Bunun yanında Kafkaslar'da İslam motifli radikalizm, etnik çatışmalar ve olası "Türk saldırganlığının" bölgede istikrarı bozacağı, bu istikrarsızlığın RF ve tüm Avrupa'yı etkileyebileceği (Falkenrath, 1995:130) de ileri sürülmüştür. Açıklamadan görüleceği gibi Gorbaçov ve Dışişleri Bakanı Şevardnadze tarafından kabul edilen AKKA'nın, Rusya'nın kendi arka bahçesi olarak gördüğü Kafkaslar'daki çıkarlarını koruyamamasına neden olacağı endişesine yol açmıştır. "Türk saldırganlığı" ifadesinden, Rusya'nın Kafkaslar'da Türkiye'yi kendisine tehdit olarak algıladığı ve bunu diplomatik zeminde kullanmaktan çekinmediği görülmektedir.

Moskova'nın Anlaşmaya ilişkin eleştirileri sadece kanat sınırlamaları ile kalmamıştır. Rusya tarafından, 1854 Kırım Savaşı ardından kabul edilen anlaşmadan sonra, AKKA'nın en ayırıcı ve aşağılayıcı maddeleri içeren ve Rusya'ya empoze edilen ikinci bir anlaşma olduğu belirtilmiştir (Areshev, 2007:18). Moskova, Anlaşmanın SSCB'nin üstün olduğu konvansiyonel askeri teçhizat alanında NATO'nun endişelerini gidermesine yardım ettiğini,

DEMİR

ancak, RF'nin güvenlik gereksinimlerini karşılamadığı ileri sürülmüştür. Bu bağlamda, AKKA sınırlamalarının deniz kuvvetlerini, stratejik hava kuvvetlerini ve hatta nükleer silahları içermemesinin, NATO'nun ana katılımcı durumundaki ABD'nin savunma ve taarruz yeteneğini kısıtlamadığı belirtilmiştir (Areshev, 2007:19). Bu durum RF açısından eşit güvenlik ilkesinin gereklerine aykırı bir durum olarak algılanmaktadır.

RF taleplerini dikkate alan Batı, Soğuk Savaş koşullarına uygun olarak düzenlenen 1990 Anlaşmasını gözden geçirerek, 1999 AGİT İstanbul Zirvesinde, Uyarlanmış AKKA'yı kabul etmiştir. Uyarlanmış AKKA'nın imzalanması ile daha önceki beş coğrafi bölge, iki alt düzey ve 28 bölgesel düzeye ayrıştırılan iki blok (bölgesel) zeminindeki sınırlamalar, her devlet için ulusal ve bölgesel düzey sınırlamalarına dönüştürülmüştür. Ayrıca Anlaşma geçici olarak büyük kuvvet kaydırmalarına önemli sınırlama ve kontrol getirmiştir (Areshev, 2007:14). Anlaşmanın politik askeri sisteme uyarlanması ve silah ve teçhizat sınırlama sisteminin blok sisteminden devletleri esas alan sisteme dönüştürülmesi ile, anlaşmanın uzun vadeli yaşanır olması sağlanmıştır. Anlaşmanın RF istekleri doğrultusunda değiştirilmesinde AGİT arabulucu rol oynamış ve ülkelerin güvenlik ve silahsızlanma konularında uzlaşmaya varması ve varılan mutabakatların takibi konusunda öncül rol oynamıştır.

Türkiye ve Norveç kanat sınırlamalarının kaldırılmasına karşı çıkmasına rağmen (kanat sınırlamaları RF'nin kanatlara kuvvet konuşlandırması ve kuvvet kaydırmasını önemli ölçüde sınırlamıştır. Bu da Türkiye ve Norveç'e kendi kuvvetlerinde indiriminde bulunmasına ve savunma giderlerini kısıtlamasına imkân vermektedir) fayda maliyet analizi sonucu kanat sınırlamalarının RF talepleri doğrultusunda değiştirilmesi anlaşmanın tümü ile ortadan kalkma riskine tercih edilmiştir. Böylece RF'nin askeri faaliyetlerinin gözlenebildiği askeri kanalın açık bulundurulması ve yerinde denetim sistemi ile bilgi edinme ve RF'nin belirlenen silah tavanlarına uyup uymadığının denetlenmesi hedeflenmiştir (Dunay. 2004:269-70).

Uyarlanmış anlaşmada kabul edilen bir madde, AKKA sorununu ağırlaştırıp günümüze kadar taşımıştır. Anlaşma ile Sınırlandırılmış Teçhizatın (AST-Treaty Limited Equipment-TLE), başka bir taraf devletin topraklarında ancak, uluslararası hukuka uyumlu, ev sahibi taraf devletin kesin onayı ve BM Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararlarına uygun olması durumunda bulundurulabileceğini hükme bağlanmıştır (Uyarlanmış AKKA Md. 2). Anlaşmanın tamamlayıcı bir unsuru olan bu madde henüz uygulanamamıştır. Batı, söz konusu madde ile bağlantılı olarak RF'nin

DEMİR

Moldova ve Gürcistan'daki kuvvetlerini çekene kadar anlaşmanın onay sürecini durdurmuştur. RF silahsızlanma uzmanları da, anlaşma metninde Gürcistan ve Moldova'daki kuvvetlerini çekmesine ilişkin bir maddenin olmadığını, bunun Batının zorlama yorumu sonucunda yaratılan bir problem olduğunu ileri sürmüşlerdir (Areshev, 2007:15).

AKKA Antlaşması, NATO genişleme sürecinde de bir faktör olmuştur. NATO'ya yeni katılan devletlerin AKKA dengesini bozmasının RF aleyhine bir durum yaratabileceği dikkate alınarak, yeni üyelerin silah ve asker sayısının artırılmayacağı konusunda Moskova'ya güvence verilmiştir. Ancak Baltık Cumhuriyetlerinin NATO üyeliği ardından Uyarlanmış AKKA'ya dahil olmaması ve bu devletlerin NATO kuvvetlerine ev sahipliği yapması, RF'yi kızdırmıştır. ABD'nin daha sonra Bulgaristan ve Romanya'da üs kurmaları RF tarafından Uyarlanmış AKKA'nın ihlali olarak algılanmıştır.

Ancak Rusya; anlaşmaya yönelik eleştirilerini sürdürmesine karşın, 2002 yılından itibaren kanat bölgesi sayısal sınırlamalarına uymaktadır. Gürcistan'da konuşlu silah, teçhizat ve birliklerini 2008 yılına kadar çekmesi konusunda Gürcistan ile anlaşma imzalamıştır. Fakat Gürcistan'da konuşlandırılan Gudauta üssünün boşaltılması ve teslimi konusundaki anlaşmazlık devam ederken 2008 Ağustos ayında yaşanan kısa süreli çatışma AKKA'yı güney Kafkaslarda tamamen işlevsiz hale getirmiştir. RF, Moldova'da konuşlu AKKA kapsamındaki silah ve teçhizatını çekmiştir. Ancak, ikili anlaşma ile Moldova'dan çekmesi gereken 1.500 kişilik kuvveti ve 20.000 ton mühimmatı; Moldova'nın hazırladığı anlaşmayı imzalamayarak ve çeşitli bahaneler öne sürerek Moldova'da Transdinyester bölgesinde bulundurmaya devam etmektedir.

Moskova'nın Avrupa'da Yeni Güvenlik Mimarisi Önerilerinin AKKA üzerindeki Etkisi:

1999 yılında Uyarlanmış AKKA'nın imzalanması ile bir kısım isteklerini Batı'ya kabul ettiren Rusya, AKKA'ya yönelik tepkisel yaklaşımını sürdürmüştür. Bu sefer kullandığı gerekçe ise, Batı ve NATO'nun AKKA'yı kendi üzerinde bir baskı aracı olarak kullanmasına ilişkin olmuştur. Bu "baskıdan" kurtulmak bahanesi ile Batı ve NATO'nun SSCB'ye son döneminde kabul ettirdiği AKKA'yı geçersiz kılmak üzere, Batı'nın kabul edemeyeceği karşı öneriler getirme yaklaşımını benimsemiştir. RF yeni Avrupa güvenliğine ilişkin önerileri arasında yer alan "askeri yapı üzerinde temel silah kontrol parametreleri ve mantıklı sınırlamalar getirilmesi" ifadesi (Putin Münih Konuşması, 2007)nin, AKKA ile getirilen sınırlamaların

DEMİR

Moskova açısından uygun ve mantıklı olmadığı ve yeni bir silahsızlanma anlaşmasının yapılması talebini içerdiği anlaşılmaktadır.

Yukarıda belirtildiği üzere, RF'nin Gürcistan ve Moldova'daki kuvvetlerini çekmemesini, 1999 Uyarlanmış AKKA'nın ihlali olarak gören NATO üyesi ülkelerin parlamentoları, Anlaşmanın onaylanmasını geciktirmiştir. AKKA'nın özellikle kanat sınırlamalarından kurtulmak isteyen RF, NATO'nun Anlaşmayı onaylamamasını kendi lehinde bir sürece dönüştürmek istemiştir. Bunun için, 2006 yılının başından itibaren, NATO ve Batı ülkelerine anlaşmanın onaylanması için uyarılarda bulunmaya başlamıştır. 1 Ekim 2006'da Moskova tarafından, 2007 yılı sonuna kadar NATO ülkelerinden Uyarlanmış AKKA'nın onaylanmasına yönelik iyi niyet beyanı yapılması istenmiştir. Bu talep NATO tarafından reddedilmiştir. Ancak RF bu konuda çok ciddi olduğunu kanıtlamak istemiştir. Bunun için Şubat 2007'deki Münih Güvenlik Konferansında Putin; AKKA'nın tehlikeli bir aşamada olduğunu, NATO ülkelerinin Uyarlanmış AKKA'yı onaylayıncaya kadar, ülkesinin anlaşma yükümlülüklerine uyma konusunda moratoryum ilan edebileceğini belirtmiştir (Münih Konferansı, 2007). Bu kapsamda Rusya, anlaşmayı sağlayan ülkeler olan İngiltere ve Hollanda'dan 12-15 Haziran 2007 tarihlerinde Viyana'da acil toplantı yapmalarını talep etmiş ve anlaşmaya ilişkin yol haritasını içeren önerilerinin kabulünü istemiştir. Bunlar; Baltık ülkelerinin anlaşmaya dahil edilmesi, NATO ülkelerinin çift yönlü gelişmeden kaynaklanan artan Anlaşma ile Sınırlandırılmış Teçhizat (AST) miktarının azaltılması, RF'ye yönelik kanat sınırlamalarının kaldırılması, 1 Temmuz 2008'e kadar NATO ülkeleri tarafından Uyarlanmış AKKA'nın onaylanması, yeni üyelerin anlaşmaya taraf olmasına yönelik düzenlemeler ile anlaşmanın modernize edilmesi olarak belirtilmiştir (Areshev, 2007:19).

12-15 Haziran 2007 tarihlerindeki Viyana toplantısında, NATO üyeleri RF'nin isteklerini kabul etmemiş ve toplantı sonuç almadan dağılmıştır. RF, 14 Temmuz 2007'de Uyarlanmış AKKA'yı askıya aldıklarını açıklamış ve anlaşma gereği 150 gün sonra 12 Aralık 2007'de bu karar yürürlüğe girmiştir.

RF'nin Uyarlanmış AKKA'dan çekilmesine gerekçe olarak Anlaşmada RF'nun Gürcistan ve Moldova'dan kuvvetlerini çekmesine ilişkin bir madde olmamasına rağmen, Batının onay için bunu gerekçe göstermesi; ABD'nin, NATO'nun yeni üyeleri Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nde küresel füze savunma sistemini yerleştirmek istemesi; Baltık Cumhuriyetlerinin Anlaşma'ya dahil edilmemesi, bu ülkelere NATO'nun askeri yetenek konuşlandırma isteği; Slovenya'nın NATO üyesi

DEMİR

olmasına karşın anlaşmaya dahil edilmemesi; Bulgaristan ve Romanya'nın kanat ülkesi olarak uyması gereken yükümlülüklerini dikkate almadan NATO üyeliğine alınması sayılabilir (Areshev, 2007:15-18). Ayrıca, yeni üyelerle NATO'nun silah kotasının anlaşma ile belirlenen miktarların bazen dört katına ulaşması (örneğin tankta 2220, Zırhlı Muharebe Aracı (ZMA)'nda 3330, topta 2200 kadar fazla miktara sahip olmuştur); Anlaşma lafzına aykırı olarak, ABD'nin Kafkaslar ve Hazar Havzasında Rusya aleyhine askeri yetenek konuşlandırması ve bunları güçlendirmesi (Gürcistan'a asker konuşlandırması ve birliklerini eğitmesi, Romanya ve Bulgaristan'a üs kurması ve asker konuşlandırması), RF'nin Uyarlanmış AKKA'dan çekilmesinin diğer gerekçeleri olarak söylemek mümkündür.

RF AKKA'nın sınırlamalarından kurtulmak için Batının kabul edemeyeceği gerekçeler ileri sürerek AKKA'yı askıya almıştır. Böylece, hem Anlaşmanın kısıtlamalarından fiilen kurtulmuş ve hem de yeni bir silahsızlanma anlaşması yapılması yolunda önemli bir inisiyatif yakalamıştır. RF halen Anlaşma kapsamında olan bildirimde bulunma ve denetleme kabul etme yükümlülüklerini yerine getirmeyerek özellikle güney kanat bölgesinde anlaşma ile belirlenen miktarlar dışında kuvvet bulundurma dahil önemli bir "serbestiyet üstünlüğü" yakalamıştır. Ağustos 2008 Güney Osetya krizinde Gürcistan'a ani ve şiddetli tepki vermesini bu "serbestiyet üstünlüğüne" bağlamak mümkündür.

Özetle, RF'nin Avrupa güvenliğine ilişkin önerileri silahsızlanma ve silahların kontrolünü de kapsamakta ve AKKA'nın değiştirilmesini içermektedir. AKKA'nın, SSCB ile NATO arasında "eşit güvenlik" ilkesi üzerinde yapıldığından yeni bir silahsızlanma anlaşmasının da RF açısından "eşit güvenlik" ilkesi üzerinde yapılmasını (Areshev, 2007:18) istemiştir. Böylece RF, kendisine NATO ülkelerinin tümüne eşit bir statü verilmesini istemektedir. RF'nin silahsızlanma ve silahların kontrolünü içeren güvenlik mimarisi önerilerinin gerçekleştirilmesi şansı, AKKA'nın askıya alınması sureti ile kısmen yükselmiş gözükmetedir. Bu konuda Fransa ve Almanya gibi Batı Bloğu üyelerinin farklı tutumu, RF'nin yeni güvenlik mimarisi özelemlerini uygulama imkânını arttırmakta ve AKKA'nın tekrar diriltilmesi olanağını azaltmaktadır.

AGİT'in AKKA Bağlamında Önemi:

AGİT, AKKA'ya ilişkin olarak bilgi değişim verilerinin saklanması, yerinde denetim sisteminin koordinesi, yıllık güvenlik gözden geçirme ile yıllık uygulama toplantıları ile denetimlerde anlaşma kurallarına uygun olmayan uygulamaların düzeltilmesi konularında etkinliğini ve koordine

DEMİR

makamı niteliğini sürdürmektedir. Ayrıca, haftalık olarak Ortak Danışma Grubu (ODG) toplantılarında tüm AGİT üyeleri arasında Avrupa güvenliğine yönelik sorunların tartışma ve görüşmesi yapılmaktadır.

Ayrıca, RF'nin Anlaşmadan çekilmesinden sonra tarafların ikili özel görüşmeleri hariç AGİT ODG, tarafların (Batı-NATO, ve RF) bir araya geldiği silahsızlanma konuları ile AKKA'nın geleceğinin tartışıldığı önemli bir mekanizma olarak ortaya çıkmıştır. Bağlayıcı kararların alınması çok zor olsa da en azından tarafların söylemlerini dile getirdiği ortak forum özelliğini sürdürmektedir. Benzer şekilde yıllık güvenlik gözden geçirme toplantıları da AKKA'nın geleceğine yönelik tartışma ve görüşlerin ifadesini sağlaması açısından önemli bir toplantı niteliğindedir.

5. SONUÇ

Avrupa'da II. Dünya Savaşından sonra başlayan iki bloğa dayalı bölünmüşlük durumu, 1970'lerde ortaya çıkan politik askeri gereklilik sonucu yumuşama politikası ile yer değiştirmiştir. AGİK süreci ile Batı, SSCB'nin çözülmesini kolaylaştıran önemli üç argüman olan sınırların değişmezliği, toprak bütünlüğü ve insan haklarına saygı konusunun, Doğu Bloğu tarafından taahhüt altına alınmasını sağlamıştır. Özellikle konvansiyonel kuvvetlerde büyük oranda indirimi gerçekleştiren AKKA'nın imzalanması ile AGİK, Soğuk Savaşın bitirilmesine yardımcı olmuştur. 1995'ten itibaren AGİT adını alan söz konusu örgüt, halen diyalog ve işbirliğini sağlayabilme özelliğini sürdürmekte, RF ile NATO ve ABD arasındaki güvenlik, silahsızlanma, güven artırıcı önlemler konusunda merkezi örgüt olma özelliğini devam ettirmektedir.

AGİT, günümüzde güvenliğin kuvvetlendirmesi işlevini görmektedir. NATO gibi silahlı bir müdahale konseptini öngörmeyen yapısı, yani "yumuşak güç" özelliği nedeni ile uluslararası bir soruna müdahalede meşruiyetinin daha kolay kabul edilmesini sağlamaktadır. Ayrıca, RF'nin bu örgütteki konumu da meşruiyetinin kolay kabul edilmesine yardımcı olmaktadır.

Enerji fiyatlarındaki yükselişlerin sağlamış olduğu ekonomik üstünlük ve otokratik yönetimin sağlamış olduğu ülke içi istikrar (Çeçen direnişin çok sert bir şekilde bastırılışı gibi.) RF'nin tekrar önemsenmesi gereken bir güç olarak algılanmasına neden olmuştur. Moskova'nın yeni küresel rolüne uygun bir Avrupa güvenlik mimarisi taleplerinin arkasında, Soğuk Savaş dönemindeki gibi ayrıcalıklı statüye kavuşma isteği rol

DEMİR

---

oyunmaktadır. Son iki yıldır dillendirdiği güvenlik mimarisi tasarımlarını uygulamak için diplomatik girişimlerini sürdürmektedir. ABD'nin halen Irak ve Afganistan dolayısı ile bulunduğu hassas konumunu da istismar ederek yeni güvenlik mimarisini şekillendirmek istemektedir. Unutmamalıdır ki, ABD'nin Orta Avrupa'ya füze savunma sisteminden vazgeçmesinin nedeni, halen yürütmekte olduğu harekâtlar dolayısı ile Moskova'ya duyduğu gereksinimdir.

RF'nin AGİT dışında kullanabileceği bir uluslararası güvenlik kuruluşu bulunmadığından, yeni güvenlik oluşumunu AGİT temelinde, ancak farklı bir yapıda gerçekleştirmeyi arzulamaktadır. AGİT toplantılarına yüksek düzeyli katılım sağlayarak ve yeni güvenlik mimarisi tasarımlarını mümkün olduğunca dile getirerek, AGİT'in ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğunu uluslararası kamuoyuna göstermek istemektedir.

Rusya, yeni Avrupa güvenlik mimarisi için yasal bağlayıcılığı olan bir kuruluşun Avrupa güvenliğini esası olmasını talep etmektedir. Böylece NATO üye ülke parlamentolarının onayından geçen bir anlaşma ile yeni güvenlik mimarisini kalıcı hale getirmek istemektedir. Yeni sistemin temel esaslarının kimseyi izole etmeden ve bölgesel farklılık gözetmeden farklı güvenlik seviyelerine sahip bütün devletlerin eşit olması talebi ile NATO'nun üyelerine sağlamış olduğu ortak savunma doktrinini geçersiz kılmak istemektedir. Avrupa'da barış ve istikrarın tesisinde hiç bir devlet ve uluslararası kuruluşu özel ayrıcalıklar verilmemesi ile askeri yapı üzerinde temel silah kontrol parametreleri ve mantıklı sınırlamalar getirilmesi talebi ile de, çıkarlarına daha uyumlu bir silahsızlanma anlaşmasının yapılmasını sağlayarak AKKA'yı ve kanat sınırlamalarını bertaraf etmek niyetindedir.

Moskova'nın uluslararası bir kuruluşu kendi ulusal çıkarları doğrultusunda kullanma isteği, uluslararası meşruiyet temelinden uzaktır. RF'nin geçmişteki demokrasi ve insan hakları alanındaki kötü uygulamaları da, böyle bir isteğe karşı çıkılmasını gerektirmektedir. Ayrıca, NATO, AGİT ve ABD'yi dışlayan yeni bir güvenlik olgusunun, Soğuk Savaş sonrası kurulan güvenlik ortamının istikrarsızlaşmasına yol açacağı açıktır. Küresel politik askeri durum, RF'ye SSCB zamanındaki gibi bir "eşit güvenlik" dengesi sağlaması noktasından çok uzaktır.

NATO'nun Avrupa'daki rolünü azaltacak, ABD'yi bölgeden dışlayacak ve RF'yi güçlendirecek bir güvenlik oluşumu Türkiye'nin çıkarlarına uyumlu olmayacağından, Moskova'nın bu tür önerilerine ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Çünkü Türkiye güvenliğini Batı Bloku içerisinde bulunmak ve kolektif güvenlik esaslarına uygun olarak sağlamaktadır. Farklı bir

DEMİR

güvenlik yapılanması Türkiye'nin NATO vasıtası ile elde ettiği kolektif güvenlik güvencesini veremeyebilir. Yeni güvenlik yapılanmaları, Avrupa Birliği (AB)'nin Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP)'nda olduğu gibi Türkiye'yi içine almakta istekli olmayabilir. Diğer yandan Türkler'in Balkanlar, Kafkaslar ve Karadeniz'deki üstünlüğü Ruslar'ın yayılmacı politikaları yüzünden sona ermiştir. Rusların yayılmacı politikasının günümüzde sona erdiğini ifade etmenin çok zor olacağı değerlendirilmektedir. Rusya, Ağustos 1998 Gürcistan krizinde olduğu gibi çıkarları gerektiğinde kuvvet kullanmaktan çekinmemektedir. Halen yakın çevresinde Türkiye için tehdit olabilecek tek güçlü devlet nükleer silaha sahip RF'dir. Bütün bunları dikkate aldığımızda RF'nin Avrupa güvenliğinde birincil konumda olmasını sağlayıcı bir arayışın Türkiye'nin çıkarlarına uyumlu olamayacağı düşünülmektedir. Diğer yandan Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminden itibaren günümüze değin, Türkler Ruslar'a karşı kısmi dengeyi, Kırım Savaşını bitiren 1856 Paris Anlaşması sonrasındaki kısa bir dönem ile günümüzde NATO içerisinde bulunmak vasıtası ile gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin tek başına nükleer güç olan RF'ye karşı siyasal ve diplomatik üstünlük sağlaması oldukça zordur. Türkiye ancak, NATO'nun kolektif güvenlik korunması altında bulunmak sureti ile RF'nin üstünlüğünü dengeleyebilmektedir. RF'nin eşit konumda olduğu yeni bir güvenlik teşkilatında Türkiye dengeleme gücünü yitirecektir. Birleşmiş Milletler (BM) örneğinde olduğu gibi RF, Türkiye'nin taraf olduğu tüm konularda aleyhte karar verme olanağına sahip olacaktır. Bu sebeple RF'nin Batı bloğunu zayıflatacak ve NATO'yu önemsizleştirecek yaklaşımları dikkatle izlenmelidir.

AGİT halen RF ve Batı arasında Avrupa güvenliğine ilişkin diyalog ve işbirliği sürecinin sürdürüldüğü önemli bir mekanizma özelliğini korumaktadır. Ancak söz konusu kurumun geleceği sadece kendi öngörüsü ve kararına göre değil, Batı'nın bu örgüte vereceği gerçek politik değer ile, RF'nin meşru olarak kabul edildiği tek Avrupa güvenlik teşkilatının devamına olan isteğine bağlıdır. AGİT'in fonksiyonel etkinliğini artıracak girişimlere destek verilerek AGİT'ten "akıllı güç-yumuşak güç" ögesi olarak faydalanılmaya devam edilmesi Türkiye'nin yararına olacaktır.

KAYNAKÇA

Areshev, A., "CFE: An Archaic Treaty and New Reality", **International Affairs**, 2007, s.12-27.

Arı, T., **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa yy., İstanbul, 2004.

Bailes, A.J.K., "NATO's European Pillar: The European Security and Defense Identity", **Defense 3. Analysis** Vol. 15, No. 3, s. 305–322, 1999.

DEMİR

- Bailes, A.J.K., "The Politico-Military Dimension of OSCE", **Helsinki Monitor** 2006 no. 3, s. 214-226.
- Brichambaut, M.P., "The OSCE and the 21st Century," **Helsinki Monitor: Security and Human Rights** 2007 no. 3, s.180-192.
- Canbolat, İ.S., **Avrupa Birliği ve Türkiye: Uluslar Üstü Bir Sistemle Ortaklık**, Alfa, İstanbul, 2006.
- Çakmak, H., **Avrupa Güvenliği**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003,
- Çayhan, B.E., "Avrupa Güvenliği ve Savunma Politikası ve Türkiye", **Akdeniz Üniversitesi, İİBF Dergisi**, Sayı: 3, 2002.
- Çomak, H., "Türkiye, NATO, AGSK, AOGSP", <http://stradigma.com/turkce/subat2003/makale6.html>, 13 Eyl 09.
- Çomak, H., "Güvenliğin Yeni Boyutları, NATO ve Türkiye", TASAM, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1360>, 13 Eyl 09.
- Dedeoğlu, B., **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Yenyüzyıl yayınları, İstanbul, Mayıs 2008.
- Dunay, P., "On the (Continuing Residual) Relevance of the CFE Regime", **Helsinki Monitor** 2004 No. 4, s. 263-279.
- Falkenrath, R.A., "The CFE Flank Dispute, Waiting in the Wings", **International Security**, Vol. 19, No. 4 (Spring 1995), s.118-144.
- Fendoğlu, H.T., "Güvenlik Boyutu Bağlamında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı", http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/36/web/anayasa_hukuku_insan_haklari/doc_dr_h_tahsin_fendoolu.htm 26 Ağustos 09.
- Freire, M.R., "The OSCE's Post-September 11 Agenda and Central Asia", **Global Society**, Vol. 19, No. 2, April, 2005, s. 189-209.
- Gheballi, V-Y., "Growing Pains at the OSCE: The Rise and Fall of Russia's Pan-European Expectations", **Cambridge Review of International Affairs**, Volume 18, Number 3, October 2005, s. 375-388.
- Gheballi, V-Y., "The OSCE Long-Term Missions: A Creative Tool Under Challenge", **Helsinki Monitor** 2004, No. 3, s. 202-219.
- Gönlübol, M., **Uluslararası Politika**, S.yayınları, Ankara, 1979
- Habegger, B., "Democratic Control of the OSCE: The Role of the Parliamentary Assembly", **Helsinki Monitor** 2006 no. 2, s.133-143.
- Herpen, M.H.V., "Medvedev's Proposal for a Pan-European Security Pact; Its Six Hidden Objectives and How the West Should Respond", 2009, Ciceron Foundation, www.cicerofoundation.org/.../Marcel_H_Van_Herpen_Medvedevs_Proposal_for_a_Pan-European_Security_Pact.pdf, 13 Eylül 09.
- Kemp, W., "The OSCE: Entering a Third Phase in Its Third Decade", **Helsinki Monitor** 2004 no. 4, s. 254-267.

DEMİR

- Lo, B., "Medvedev and the New European Security Architecture", www.cer.org.uk/pdf/pbrief_medvedev_july09, 13 Eyl 09.
- Markowitz D.M., "Conventional Arms Control Negotiations for Today's Europe", *Military & Technology*, **Harvard International Review**, Spring 90, s.49-53.
- Oliva, F., "Between Contribution and Disengagement: Post-Conflict Elections and the OSCE Role in the Normalization of Armed Groups and Militarized Political Parties in Bosnia and Herzegovina, Tajikistan, and Kosovo", **Helsinki Monitor: Security and Human Rights** 2007 no. 3, s.193-207.
- Pamela, J., "Conflict Resolution through Democracy Promotion? The Role of the OSCE in Georgia" **Democratization**, Vol.15, No.3, June 2008, pp.611-629.
- Spitzer, H., "The Open Skies Treaty: Entering Full Implementation At a Low Key", **Helsinki Monitor** 2006 no. 1, s.83-91.
- Stoudmann, G., "The OSCE: Still Relevant to the New Global Security Environment?" **Helsinki Monitor** 2005 no. 3, s. 198-203.
- Zellner, W., "Russia and the OSCE: From High Hopes to Disillusionment", **Cambridge Review of International Affairs**, Volume 18, Number 3, October, 2005, s.389-402.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- Medvedev'in konuşması için bkz. <http://natomission.ru/en/society/article/society/artnews/21/13> Eylül 09.
- <http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?sprache=en&id=179>, 11 Eylül 09.
- OSCE Strategy to Address Threats to Security and Stability in the Twenty-First Century, December 03
- Mandate of the Advisory and Monitoring Group: PC.DEC/185 of 18 September 1997.
- Mandate of the Assistance Group: PC.DEC/35 of 11 April 1995.
- 23-24 Haziran AGİT 2009 Yıllık Güvenlik gözden Geçirme Konferansı Lavrov'un Konuşma metni için bkz. <http://www.osce.org/item/38325.html>, 13 Eyl 09.
- <http://www.osce.org/about/13510.html>, 13 Eylül 09.
- <http://www.turksam.org/tr/a1713.html>, 13 Eyl 09.
- <http://www.guardian.co.uk/world/2009/sep/17/missile-defence-shield-poland-obama>.
- <http://natomission.ru/en/society/article/society/artnews/21/>, 24 Feb10